

QUAN LA GEOGRAFIA ES TORNA OBRA D'ART

ELS MAPES IMPRESOS MÉS ANTICS DE CATALUNYA

L'establiment i la difusió de la impremta a Europa i el Renaixement van ser els revulsius que van transformar la ciència de la cartografia. El treball artesanal medieval es va tenyir de rigor tècnic a partir del segle XVI, i en són prova els centenars de mapes d'època moderna que van arribar a casa nostra.

PER VÍCTOR FARRADELLAS, AMB L'ASSESSORAMENT DE JAUME SOBREQUÉS

La representació gràfica d'un territori ha tingut al llarg de la història un paper fonamental en el desenvolupament de relacions comercials, militars, polítiques o culturals. La Corona d'Aragó, com a centre d'intensa activitat al llarg de l'edat mitjana, gaudeix d'una llarga tradició cartogràfica. N'és una prova la confecció de l'Atlas català, un mapa mundi obra d'Abraham Cresques l'any 1375 i que inclou per primera vegada la representació d'una rosa dels vents, o bé el renom de les cartes de navegació mallorquines que a mitjan segle XV portaven tots els patrons de vaixell del món conegut. De fet, és en aquest mateix segle, l'any 1482, quan descobrim el primer mapa amb el nom de Catalunya imprès. Es tractava d'una carta geogràfica de la península Ibèrica feta per l'humanista florentí Francesco di Nicola Berlinghieri.

RENAIXEMENT CARTOGRÀFIC

El treball dels primers cartògrafs moderns havia evolucionat poc des de l'època medieval. De fet, era habitual transcriure els gravats fets amb les tècniques tradicionals a les planxes de la impremta. Els mapes que es dibuixaven llavors eren més alegòrics que rigorosos amb la transcripció geogràfica. Si bé les cartes medievals posaven molt d'èmfasi en el detall de les il-

EL PRIMER MAPA IMPRÈS A CATALUNYA
Francesc Vaquer va estampar un Sant Jordi matant el drac amb Montserrat al fons. Imprès a Barcelona l'any 1686, va il·lustrar un llibre del jurista català Bonaventura de Tristany.

lustracions, a partir del segle XVI la cartografia va imbuir-se d'un gran esperit científic, tant en l'aspecte tècnic com en la precisió a l'hora de perfilar els territoris i les costes. El Renaixement va contribuir a l'establiment d'aquesta tendència que la Il·lustració, ja en el segle XVIII, acabaria de consolidar.

Els tallers d'artesans es van convertir en escoles, i el rigor científic va desplaçar en part la creativitat pictòrica. Es va convertir en pràctica freqüent, per exemple, que el cartògraf mantingués una correspondència constant amb habitants de diversos pobles del territori que havia de perfilar, i així s'aconseguien aproximacions acurades del relleu. Amb tot, el rigor científic de les noves cartes geogràfiques no va eliminar la vocació dels cartògrafs de continuar creant obres d'art.

CATALUNYA SOBRE PLANXA I PAPER

L'any 1605, per encàrrec de la Generalitat, el gravador Jan Baptist Vrients va elaborar el primer mapa estampat de Catalunya a partir de la unió de sis fulls que formaven un mural amb un nivell de detall excepcional. Actualment només es conserva un exemplar d'aquesta primera edició a la Biblioteca Nacional de França. Vrients, que va dur a terme la tasca a Anvers, va incloure a la part superior esquerra del document una ornamentada dedicatòria als diputats més importants d'aleshores. Aquesta inscripció i els escuts del voltant

PODER MILITAR
Editat a Holanda l'any 1706, aquest mapa formava part d'un atlas militar de butxaca. Al voltant de Catalunya es representen quinze places fortes.

proven que es tractava d'un encàrrec institucional. En la decoració del mapa també criden l'atenció dotze galeeres i sis velers en combat, tres monstres marins i dues rodes dels vents, que representen una variada mostra de talent artístic.

Fer l'encàrrec, però, no va ser fàcil. Al tombant del segle XVII la moneda catalana estava força devaluada i això complicava les transaccions més enllà dels Pirineus. Per aquest motiu, empresaris catalans s'establien a l'estranger per facilitar els tràmits de les compres. Segons l'historiador Jordi Estruga, la

Diputació possiblement va fer diversos pagaments amb lliures barceloneses a Joan Granollachs, un vigatà establert a França, que és qui va fer d'intermediari en tota l'operació.

La història de la cartografia catalana també recorda el primer mapa imprès a casa nostra, tot i que la utilitat quedava supeditada als gravats que mostrava. En una clara voluntat d'exaltació nacional, l'artista Francesc Vaquer combina els símbols més característics de la cultura catalana amb la representació del territori.

La majoria de mapes sobre Catalunya que s'elaboraven a Europa coincidien amb conflictes militars, reponent a la necessitat de saber com es reordenava el territori. França, durant la guerra dels Nou Anys, va editar un almanac en el qual es mostra al centre un mapa del Principat. No obstant això, la geografia sembla el menys important davant del desplegament d'escenes i objectes militars que tenen com a objectiu presentar Catalunya com una conquesta de Lluís XIV. Des d'Anglaterra, en canvi, quedaven enrere les floritures artístiques per centrar-se en els detalls defensius de les muralles

Els tallers d'artesans es van convertir en escoles i els mapes van guanyar rigor científic, però no van perdre la vocació artística

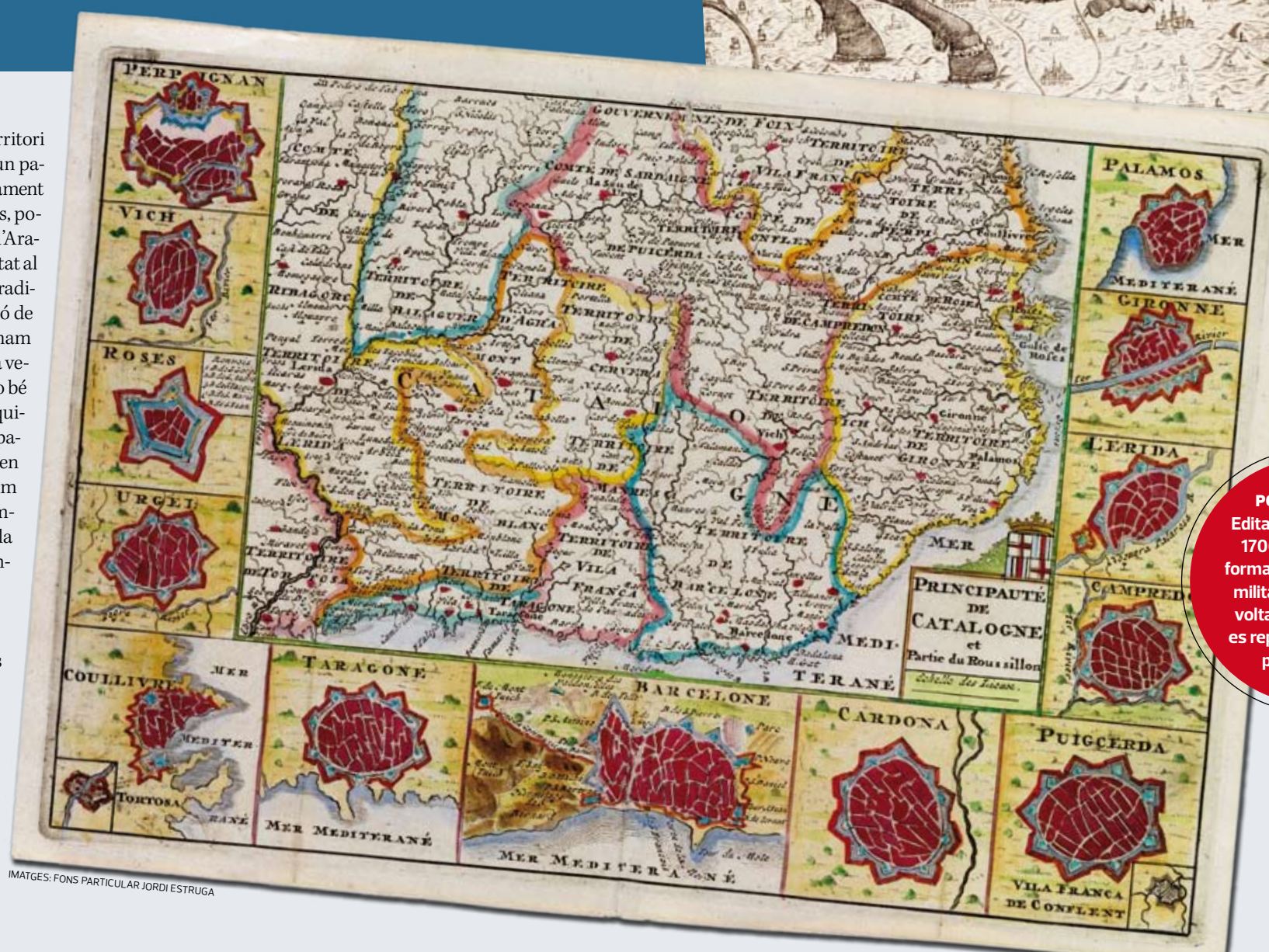
de Barcelona. Aquest és el cas d'un mapa del 1705, que formava part d'una publicació dedicada a la guerra de Successió. També ho van fer els holandesos, que van incloure al seu atlas de butxaca un mapa de Catalunya acompanyat de petites il·lustracions sobre les defenses de les principals ciutats. El mapa més complet sobre la guerra de Successió, però, s'imprimeix a Alemanya. Obra de Johann Baptista Homann, el reproduïm en doble pàgina a continuació d'aquest reportatge.

De les seixanta-cinc primeres edicions de mapes impresos sobre el Principat, fins a cinquanta-cinc es van fer fora de la península Ibèrica. Això vol dir que la major part del nostre patrimoni cartogràfic dels segles XVII i XVIII té un marcat accent europeu, i que a la vegada la realitat catalana era molt present arreu del continent. ■

VÍCTOR FARRADELLAS ÉS PERIODISTA.
JAUME SOBREQUÉS ÉS HISTORIADOR I DIRECTOR DEL CENTRE D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA.

PER SABER-NE MÉS

- ESTRUGA, JORDI. *El tresor cartogràfic de Catalunya. Els mapes més antics (segles XVII i XVIII)*. Barcelona: Base, 2012.
- Web sobre l'obra: www.editorialbase.cat/llibres/193

IMATGES: FONTS PARTICULAR JORDI ESTRUGA

El gran mapa de la guerra de Successió

Un dels millors mapes sobre Catalunya que es conserven del segle XVIII és aquesta detallada cartel·la ornamental que Johann Baptista Homann va incloure en el seu primer atlas l'any 1707. A més de ser una carta geogràfica amb informació política precisa, conté una il·lustració al·legòrica sobre la guerra de Successió. L'autor distingeix les divisions administratives per colors, representa les principals places fortes de l'època i usa el català i el castellà segons correspongui a cada topònim. El títol, però, consta en llatí com a *Principatus Cataloniae nec non comitatum Ruscinonensis et Cerretaniae*; és a dir, el Principat de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya.

SEGONES INTENCIONS

Homann, d'origen bavarès, prenia partit per les aspiracions de l'arxiduc Carles en la guerra de Successió, i en queda constància en la cartel·la. A la part inferior dreta, emmarcant el títol del mapa, es representen diverses figures al·legòriques. Per una banda, veiem la deessa Cibele atorgant el ceptre de comandament a l'arxiduc Carles d'Àustria. Reconeixem la figura mitològica per la corona amb forma de muralla i com a portadora de l'escut imperial i el ceptre de comandament, com a divinitat vinculada a la terra. Damunt d'ells, hi veiem Justícia, amb l'espasa i la balança, i Victòria, que assenyala el futur emperador. A l'esquerra del títol es representa Perseu en el moment de tallar el cap de

Medusa, amb una escena de batalla al fons. Aquesta part posa de manifest el difícil combat que es presenta, i al qual s'haurà de fer front amb astúcia, com la que va necessitar l'heroi grec. A l'esquerra del conjunt al·legòric veiem l'escala del mapa, en tres unitats de mesura diferents: l'espanyola, la francesa i l'alemanya.

L'OBRA QUE VA CREAR ESCOLA

Aquesta cartel·la va servir com a model per a futures versions de mapes de Catalunya, que sovint incloïen algunes modificacions, segons convingués al moment històric o al destinatari. Anys més tard, per exemple, estudis sobre el relleu de la costa catalana propiciarien la modificació de les planxes originals de coure per afegir nous detalls que afegirien precisió al ja detallat mapa.

Per treballs com aquest, l'editorial que Homann va fundar a Nuremberg aviat va ser una de les més importants productores de mapes d'Europa, al nivell de les millors escoles del Benelux. Així i el seu suport incondicional per Carles VI, li mereixerien el títol de cartògraf imperial l'any 1715, així com una plaça dins la Reial Acadèmia de Ciències de Berlín. Durant aquesta etapa, va ser un dels pioners en l'elaboració de mapes d'Amèrica i va publicar atlas mundials molt detallats que incloïen el Nou Continent. Tot plegat va convertir Johann Baptista Homann en el més prolífic i destacat cartògraf del segle XVIII. ■

ARTICLE DE LUXE
Els mapes eren un regal habitual entre les altes esferes. En aquest cas, l'al·legoria convertia la cartel·la en un bon regal per als partidaris de l'arxiduc Carles.

IMATGES: FONTS PARTICULAR (JORDI ESTRUGA)

